

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЛАДНО-ПІДВЛАДНИХ ВІДНОСИН І ПОБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ: ТРАНСВЕРБАЛЬНІ КОМПОНЕНТИ В ДИСКУРСІ “ВЕРХІВ” І ДИСКУРСІ “НИЗІВ”

О. М. Кочубейник (м. Київ)

Статтю присвячено аналізу правового нігілізму як складного, багатоаспектного явища, що віддзеркалює системну деформацію функціонування українського суспільства. Увагу зосереджено на аналізі трансвербальних компонентів комунікації, котрі, актуалізуючись у межах окремого її акту, задають досягнення певного комунікативного ефекту. Поширення правового нігілізму розглядається як один із симптомів дисфункціональності суспільства, що дає підстави говорити про його соціально-психологічну небезпечність. Зауважено, що правовий нігілізм, окрім правових детермінант, має специфічні культурно-історичні та соціально-психологічні детермінанти, унаслідок чого його можна розглядати як деформацію правосвідомості, що відтворюється в соціальній реальності через дискурси, вмонтовані в різні системи соціальних практик. Підкреслюється, що специфікою поширення правового нігілізму в Україні є його синхронне продукування обома соціальними категоріями – “низами” і “верхами”. Наголошується, що хоч дискурс правового нігілізму і відтворюється через різні форми поведінки, а проте обидві субкультури ідентично відтворюють його змістовий інваріант – зневажливе ставлення до права та фрустрацію потреби в справедливості.

Ключові слова: комунікація, дискурсивні практики, трансвербальні компоненти, правова культура, правова соціалізація.

Постановка проблеми. Швидкі темпи соціальних перетворень у різних сегментах життя країни привели до кардинальних змін у морально-етичній сфері суспільства, позначилися на психологічному стані людей та спричинилися до ревізії системи норм і цінностей. Знецінювання колишніх культурно-моральних ідеалів, таких як колективізм, взаємодопомога, соціальна справедливість, гуманізм, викликало в більшості населення стан деморалізації, безнадійності, апатії, відчуття власного безсилля, втрати віри в майбутнє. На ці психологічні деформації нашарувалися

негативні наслідки катастрофічно швидкого зниження життєвого рівня більшості населення внаслідок малоефективних економічних реформ.

Соціальні ефекти множинних трансформацій виявляються в зростанні маргіналізму, соціального відчуження, поширенні адиктивних форм поведінки й різних виявів аномії, ядром яких є суперечності в системах моральних норм, ідеалів. Нігілістичне ставлення до права стало невід'ємною рисою сформованої в Україні ситуації соціокультурної кризи, що виникла внаслідок потреби усвідомити нові форми відносин з державою, політичною системою, із соціально-політичним ладом загалом.

О. В. Макарова визначає правовий нігілізм як “сформоване в масовій, груповій або індивідуальній свідомості зневажливе ставлення (відверте або приховане) до права як регулятора суспільних відносин, заперечення його значення в суспільно-політичному житті держави, відкидання або ігнорування приписів права” [5]. Іншими словами, правовий нігілізм може бути інтерпретований у площині політико-правової психології як настановлення на невизнання права як соціальної цінності, як негативне ставлення до права, законів, правопорядку, знецінення його суспільної корисності тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виокремлення невирішених частин загальної проблеми. Варто, утім, звернути увагу на те, що проблематика правового нігілізму не є якимось новотвором пострадянських трансформацій. Про непереборність і небезпеку правового нігілізму йдеться в працях Ш. Л. Монтеск'є, Ф. В. Ніцше, М. Гайдеггера, А. Токвіля. У гроні вітчизняних правознавців згадаймо, наприклад, Б. О. Кістяківського, який на початку ХХ ст. запропонував інтерпретувати право як феномен, що має досліджуватися в чотирьох основних аспектах: державно-організаційному, соціологічному, психологічному, нормативному. Психологічне поняття права передбачало його тлумачення у зв'язку з відчуттям законності, через позиціонування того, що закони держави є закріпленою сукупністю психічних переживань зобов'язань або обов'язків, які мають імперативно-атрибутивний характер.

Іншими словами, правовий нігілізм не є проблемою сьогодення (на що, зокрема, звертає увагу у своїх дослідженнях О. В. Макарова, приділяючи значну увагу аналізу історичних особливостей політичного та культурного розвитку України і виявленню чинників, що вплинули на формування високого рівня сенситивності населення до ідеї правового нігілізму [5]). Але можна вести мову про поширення й поглиблення правового нігілізму в умовах сьогодення, увиразнення його симптоматики та урізноманітнення його форм, що насамперед турбує правознавців. У сучасній вітчизняній юридичній науці різноманітним аспектам правового нігілізму приділяли увагу В. Б. Авер'янов, М. А. Бурдоносова, О. В. Волошенюк, В. В. Демічева, О. В. Дручек, Н. М. Ємельянова,

М. І. Козюбра, О. В. Макарова, Н. М. Оніщенко, О. Ф. Скакун, Г. В. Тригубенко, В. В. Черней, В. Ю. Швачка та ін. Завдяки працям цих науковців обґрунтовано засади теоретичних знань про досліджуваний феномен: сформовано поняття правового нігілізму, проаналізовано його ознаки і сутність, систематизовано класифікацію видів правового нігілізму тощо. З огляду на “епідемічний” характер поширення правового нігілізму в пострадянських країнах цей феномен стає предметом обговорення у філософських, соціологічних, психологічних наукових колах – як проблематика становлення правової культури та правової свідомості, здійснення правової соціалізації, виникнення девіантної поведінки,

Мета статті: виявлення особливостей дії трансвербальних компонентів соціальних практик, що відповідальні за конструювання правового нігілізму як політико-психологічного ефекту в просторі дискурсивної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Пропонований нами ракурс аналізу ґрунтується на уявленні, що соціальна реальність, феноменом якої є правовий нігілізм, являє собою “плинну реальність”, а отже, її конструкти (у тому числі соціально-нормативні регулятори, до яких належить і право) зазнають постійних видозмін у межах застосовуваних практик. Аналізуючи дискурс, ми розглядаємо, визначаємо його як складний системокомплекс культуральних, соціальних, психологічних, прагмалінгвістичних та мовленнєвих характеристик, який, з одного боку, є породженням конкретного / специфічного соціального контексту, а з другого боку – породжує зміни, що виникають у соціальному контексті внаслідок функціонування специфічного дискурсу.

Попри відмінності, що існують між різними дискурсивними підходами, “спільним знаменником” для них є ідея, що функція мови – це не тільки відображення наявної реальності – її “віддзеркалення”. Окрім цього, мова, обслуговуючи різні соціально релевантні системи потреб та цінностей, виявляє здатність структуруватися в мовленнєві патерни (власне дискурси), при цьому при переході від дискурсу до дискурсу відбувається зміна значень (перезначування) предмета дискусії. (Іншими словами, комунікативні властивості дискурсу міцно “сплавляються” з його семіотичними властивостями). Тому дискурс можна позиціонувати як “середовище” (і, в певному сенсі, як основний чинник) конструювання конкретного змісту того чи того концепту (поняття).

Звернімо увагу на те, що лінгвістичні та прагмалінгвістичні особливості конкретних дискурсів доволі детально досліджено, адже масове захоплення ресурсами дискурс-аналізу почалося саме завдяки його спроможності експлікувати відносини між мовними одиницями і умовами їх вживання в конкретному комунікативно-прагматичному просторі. Значно рідше предметом уваги стає дискурсивне тло (найближчий зміст якого

можна передати поняттями “пресупозиція”, “фонове знання”, “сценарій”) як чинник, що впливає на конструювання дискурсу, його функціонування в обох модальностях – і породження, і сприймання тексту.

Проте – ще в рамках теорій спілкування – зазначалося, що невербальним компонентам належить значна роль в оформленні смислу повідомлення. Ідеться про те, що значна кількість смислових обертонів передається мовними одиницями різних рівнів саме імпліцитним чином, а також фоновими знаннями, що актуалізуються в комунікації як трансвербальні компоненти, сприяючи таким чином досягненню певного комунікативного ефекту. Іншими словами, оскільки породження тексту неможливо відокремити від ситуації (“сценарної постановки”), що викликала його появу, то, як передумова реалізації конкретного тексту, дискурсивне тло обов’язково вбирає в себе і трансвербальні компоненти.

Уточнімо, що, на думку Т. О. Островської – авторки цього терміна, до трансвербальних компонентів належать компоненти статичного, інформативного характеру, що містять такі якості учасників дискурсу, які слід враховувати в продукуванні дискурсивних практик, тактик мовленнєвої поведінки, у виборі засобів, що забезпечують успішну комунікацію [7]. Отже, йдеться про специфічну семіотичну систему, яка тісно пов’язана з демонстрацією реалій і символів, що експлікують соціальний статус і повноваження дискурсивного актора, і яка “нашаровується” на процеси соціальної перцепції, істотною мірою обумовлюючи зміст їхніх результатів.

Трансвербальні компоненти дискурсу за своїм походженням є об’єктивацією цінностей/потреб тієї чи тієї спільноти, своєрідною кодовою системою, яка містить конвенції щодо правил релевантного прочитання аксіологічних та мотиваційних змістів, презентованих у “видимому” реєстрі соціальної ситуації. Існування такої кодової системи приводить до того, що у сфері вираження комунікативних намірів з’являються зони, характерні тільки для цієї окремої спільноти. Їх прочитання хоч і потребує від партнера по комунікації додаткових знань, а проте автоматично задіює його здатність декодувати специфічні трансвербальні компоненти. Таким чином, порівняння маркерів, характерних для трансвербальних компонентів різних дискурсів, може виконувати функцію аналітичного інструменту.

Тепер погляньмо, як працюють трансвербальні компоненти дискурсу під час конструювання досліджуваного нами феномену. Підкреслимо, ідеться про те, що правовий нігілізм є соціальним феноменом і виникає внаслідок оцінного (точніше – негативного чи зневажливого) ставлення до права. Отже, дискурс правового нігілізму є формою конструювання знецінного ставлення до всього, що охоплюється правовим регулюванням та пов’язане з уявленнями про право (а саме: до законів та

інших правових актів, до діяльності суду й інших правозастосовних органів, до поведінки членів суспільства у сфері дії права).

Якщо спробувати вичленувати основні топіки, що стосуються поведінки особи в правовому полі (а отже, є “конструктором” її ставлення до права), то можемо назвати такі із них: “пряме, навмисне порушення чинного законодавства”, масове недотримання й невиконання вимог чинного законодавства”, “корупційні вияви, а також пов’язана із цим безкарність тих, хто здійснив такі дії”, “порушення прав та свобод людини і громадянина, гарантованих Основним Законом держави”, “конфронтація між гілками влади, яка іноді відбувається із застосуванням нецивілізованих методів залагодження конфліктних ситуацій між посадовими особами органів державної влади”, “неповага та недовіра до державних структур (особливо до правоохоронних органів та суду)”, “прийняття нестабільних, неузгоджених та безсистемних нормативно-правових актів, які дезорієнтують суспільство, породжуючи відчуття безсилля перед “паперовою війною»” [1; 2; 5; 8; 9]. Зазначимо, що ці топіки простежуються не лише в професійному дискурсі, а й у просторі масового дискурсу, який реалізується на публічних аренах, що належать різним соціальним групам.

Цікаво також простежити, як завдяки трансвербальним компонентам правовий нігілізм постає як конструйований двома контрдискурсами, а саме: дискурсом “верхів” (тієї умовної соціальної групи, яка “дає дозволи”) і дискурсом “низів” (відповідно, тієї умовної соціальної групи, яка “питає дозволу”). Принагідно зазначимо, що такий поділ надасть нам можливість вивільнитися від численних парціальних практик, що здійснюються в межах усіх інституційних структур, і звернути увагу лише на загальний спосіб реконструкції соціальної ієрархії.

Отже, під час реконструкції системи ієрархії щодо права в дискурсі “верхів” ми можемо бачити, як конструюється за допомогою трансвербальних компонентів позиція “над” правом (і тим самим реалізуються відносини домінування). Наприклад, у ЗМІ натрапляємо на численні нарації про те, як зухвало порушуються норми права, про події, які відбуваються “навмисно”, щоб продемонструвати виклик суспільству, показати своє унікальне щодо права становище (“Я маю винятковий соціальний статус, мені можна порушувати закони”). Сюди ж можна додати численні історії про “невидимість” чиновників для суду, корупційні скандали, які швидко “вщухають”, тощо.

Окрім того, у буденних соціальних практиках можна виокремити численні трансвербальні компоненти, котрі однозначно декодуються як маркування владної позиції, що реалізується в різного роду “відмінностях” між “верхами” і “низами”. Діапазон таких практик надзвичайно широкий. Наприклад, загальноприйняті етикетні норми містять численні трансвербальні компоненти, що відтворюють соціальний ранг, а саме:

встати при появі начальника; пропустити його вперед, поспішно відкривши перед ним двері; позначити уклін і посмішку у відповідь на рукостискання (при цьому глибина поклону співвідноситься з рангом керівника) тощо. На іншому полюсі цього континуума можна розташувати практики, що експлікують персональність конкретної владної особи. Наприклад, запозичення окремих слів і мовних зворотів, деталей одягу та атрибутики обладнання кабінету тощо. У сфері науки, зокрема, досі існує “неписане правило примусового цитування” директорів НДІ, деканів, завідувачів кафедр, голів спецрад, наукових керівників тощо, навіть якщо наукові інтереси цих людей надто опосередковано пов’язані з темою дисертації.

Так само реконструкції системи ієрархії щодо права в дискурсі “низів” дають нам розуміння того, за допомогою яких трансвербальних компонентів конструюється позиція “під” правом (і тим самим реалізуються відносини підпорядкування). Численні оповіді про “спілкування з чиновником” містять маркери негативних емоційних станів (на кшталт – доводить “до нервового зриву”, “до істерики”, “до депресії”) і переважно супроводжуються формуванням відчуття “фаталістичної покірності чиновнику”. Трансвербальними компонентами дискурсу “низів” є також “складність потрапити на прийом”; “наявність складної пропускнуої системи, коли потрібно пред’являти спеціальний пропуск або – у гіршому випадку – реєструватися в бюро перепусток”, “довготривале сидіння в чергах”, до того ж у тісних, задушливих і похмурих коридорах, “немає зручних стільців”, а іноді – мала їх кількість, і навіть такий дивовижний для здорового глузду маркер, як “недоступність для відвідувачів туалету” (оскільки той замкнено на замок).

На наш погляд, дискурси “верхів” і “низів”, окрім відносин влади/підвладності, синхронно продукують спільний соціальний ефект – соціальне відчуження. Адже трансвербальні компоненти, що входять як складові в той чи той дискурс, є гостро поляризованими, а їх регулярне відтворення в повсякденності (від предметів щоденного побуту до специфічних символізацій соціального рангу) посилює диференціацію суспільства через відчуття віддаленості, призводячи до руйнації систем довіри (і соціальної, й інституційної), спричинює пролонгування кризових станів у країні. У соціально-психологічному аспекті ми можемо говорити про послаблення консолідаційних змістів суспільної самосвідомості: практики дискурсу правового нігілізму відображають ослаблення таких цінностей і регуляторів соціальної поведінки, як совість, чесність, порядність. Останні перестають відповідати “новій реальності”, у результаті чого відбувається розпад системи нормативно-правової регуляції в соціальній сфері, а її “атомізація” відтак продукує нові розколи й зростання відчуження.

Психологічним ефектом взаємодії дискурсів “верхів” і “низів”, коли йдеться про конструювання права й закріплення специфічного статусу

особи (спільноти) щодо права, є, на наш погляд, дискредитація зв'язку “право-справедливість”, що ставить під сумнів саме існування справедливості в суспільстві. Варто наголосити, що уявлення про справедливість функціонують у всіх культурах, забезпечуючи регуляцію поведінки членів суспільства, насамперед запобігаючи конфліктам, що можуть виникнути при розподілі ресурсів (адже в будь-якому суспільстві постійно відбувається процес розподілу благ між його членами – такими благами можуть бути гроші, товари, послуги, визнання, влада, кохання, вільний час, повага тощо).

Головний постулат соціальної справедливості полягає в тому, що суспільство відповідає за незаслужені страждання й скруту своїх членів і, відповідно, зобов'язане докладати зусиль (через різні суспільні інститути) для їх припинення або мінімізації. Іншими словами, суспільство є відповідальним (через соціальні норми, закони, економічні практики тощо) за створення таких умов, у яких беззахисні члени суспільства могли б користуватися основними свободами й можливостями, зберігаючи людську гідність. Разом з тим суспільство повинно також турбуватися про те, щоб розподіл благ був зрозумілим і прозорим. Власне, одним з основних видів справедливості є дистрибутивна справедливість, тобто справедливість, що стосується принципів розподілу винагороди [4]. Під нормами дистрибутивної справедливості розуміють правила, згідно з якими здійснюється розподіл винагороди (або покарання) за здійснені дії. К. Муздибаєв, наприклад, виокремлює такі норми справедливості: неупередженість, рівність, розподіл відповідно до здібностей, зусиль, потреб, заслуг, продуктивності, професійної придатності, досягнень, соціального рангу, суспільної корисності, особистісних якостей, групової належності учасників взаємодії [6].

Тож можемо стверджувати, що дискурси “верхів” і “низів” по-різному руйнують концепт справедливості, адже численні нарації конструюють таку форму соціальної реальності, у котрій власне норми справедливості дискредитовано їхньою надзвичайною асиметричністю, а дискурсивні зусилля є різноспрямованими, а саме: збільшення(збереження) / зменшення (ліквідація) цієї асиметричності як інструменту відтворення соціальної ієрархії.

Висновки. Правовий нігілізм можна вважати своєрідним соціально-психологічним синдромом, що виникає внаслідок дискредитації права і призводить до фрустрації потреби в справедливості для різних верств. Під дією дискурсу правового нігілізму йде формування нових, асоціальних, цінностей. Тому політико-правовим наслідком його дії є втрата ефективності взаємодії між населенням і державою, зниження відповідальності членів суспільства один перед одним та перед суспільством загалом.

На наш погляд, саме категорія справедливості, втрачаючи вагу в сучасній культурі, генерує певний вакуум, що оперативно заповнюється антисоціальними й асоціальними настановленнями, ідеями, конструктами. На тлі дисфункцій правової соціалізації відбувається залучення молоді до кримінальної культури, засвоєння нею асоціальних практик. Проблема правового нігілізму, якщо не вживати належних заходів щодо її розв'язання тягне за собою низку небезпечних соціальних наслідків, що загрожують стабільності суспільства. Тому подолання правового нігілізму, пошук способів запобігання цьому негативному явищу є гостроактуальною темою більшості пострадянських країн.

Вважаємо за потрібне звернути увагу ось на що: численні дослідження, що здійснюються фахівцями-правознавцями, пропонують різноманітні інструменти для подолання правового нігілізму. Це, зокрема, підвищення загальної і правової культури громадян, їхньої правової і моральної свідомості; удосконалення законодавства; профілактика правопорушень, зміцнення законності і правопорядку, державної дисципліни; повага і захист прав особистості; масова просвіта та правове виховання населення; підготовка висококваліфікованих кадрів юристів; якнайшвидше проведення правової реформи тощо. Однак до цього переліку повинні також входити інструменти, що дадуть можливість фундувати справедливість як рівність перед правом (замість наявних нині позицій “над” і “під” правом). А проте оптимізм щодо можливості реалізації такої фундації затьмарюється тим, що пострадянське суспільство – унаслідок своєї історії – має два концепти справедливості: соціалістичний і ринковий. Відповідно до першого, справедливим є лише “розподіл за працею” за наявності рівних мінімальних гарантій для всіх членів суспільства, що походить від основного гасла соціалізму: “Від кожного – за здібностями, кожному – за працею”. Відповідно до другого, справедливим є розподіл доходів за факторами виробництва, тобто володіння будь-якими засобами виробництва має давати прибуток їхнім власникам. І, що важливо, “першу версію” справедливості обстоюють ті верстви населення, соціальний рейтинг яких маркується як “низи”. Саме тому “низи”, пов'язуючи нерівність у доходах та численні приклади практик неправосуддя й адміністративної сваволі з наявною політико-правовою системою, дискредитують її легітимність, а в практиках буденності це виливається в численні форми розв'язання життєвих проблем “в обхід” законів як дисфункціональний засіб “відновити справедливість” – тим самим, зрозуміло, посилюючи ступінь правового нігілізму. “Другу версію” справедливості, яка надає доступ до видимих атрибутів влади, пільг, комфорту, обстоюють переважно “верхи”, а численні практики ігнорування вимог наявної політико-правової системи, що обслуговують прагнення до влади, її утримання та

використання в особистих або корпоративних цілях, також сприяють зростанню правового нігілізму.

Звернімо увагу: ризики нестабільності суспільства провокує не власне наявність “різних версій” справедливості (останнє є “дискурсивною нормою” фрагментованих суспільств, де немає жорсткої цензури), а радикалізація дискурсів “верхів”/“низів” та відсутність законослухняного – і в цьому разі амортизаційного – дискурсу. Іншими словами, для реставрації поваги до права (і зменшення ступеня правового нігілізму в суспільстві) потрібен відповідний психологічний інструментарій, який би уможлилював вироблення і реалізацію консенсусу різними соціальними групами в реєстрі “закон/право – справедливість”.

Література

1. *Бурдоносова М. А.* Теоретичні аспекти правового ідеалізму та правового нігілізму : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / М. А. Бурдоносова ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2011. – 19 с.
2. *Волошенко О. В.* Правовий нігілізм у пострадянському суспільстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / О. В. Волошенко ; Ун-т внутр. справ. – Х., 2000. – 18 с.
3. *Гулевич О. А.* Условия выбора норм дистрибутивной справедливости / О. А. Гулевич, Е. О. Гольничик // Психологический журнал. – 2004. – Т. 25, № 3. – С. 53–60.
4. *Лейнг К.* Социальная справедливость с точки зрения культуры / К. Лейнг, У. Дж. Стефан // Психология и культура / под ред. Д. Мацумото. – СПб. : Питер, 2003. – С. 598–655.
5. *Макарова О. В.* Правовий нігілізм: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / О. В. Макарова ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2010. – 19 с.
6. *Муздыбаев К.* Идея справедливости / К. Муздыбаев // Социологические исследования. – 1992. – № 11. – С. 94–101.
7. *Островская Т. А.* Концептуализация понятия “поведение человека” в исследовании дискурса элиты / Т. А. Островская // Вестник Адыгейского государственного университета. – 2015. – Вып. 2 (153). – С. 95–99.
8. *Тригубенко Г. В.* Пріоритетні напрями подолання правового нігілізму в Україні / Г. В. Тригубенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Юридичні науки”. – 2015. – Вип. 1. – Т. 1. – С. 123–126.
9. *Черней В. В.* Подолання правового нігілізму – важлива умова розбудови правової держави : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 / В. В. Черней ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 1999. – 16 с.

Reference

1. Burdonosova, M. A. (2010). *Teoretychni aspekty pravovoho idealizmu ta pravovoho nihilizmu* [Theoretical aspects of legal idealism and legal nihilism]. Abstract of Ph.D. dissertation, V. M. Koretsky Institute of State and Law, Kyiv (ukr).
2. Voloshenyuk, O. V. (2000). *Pravovyi nihilizm u postradianskomu suspilstvi* [Legal nihilism in the post-Soviet society] Abstract of Ph.D. dissertation, University of Internal Affairs, Kharkiv (ukr).
3. Gulevich, O. A. (2004). Usloviya vybora norm distributivnoy spravedlivosti [The conditions for choosing norms of distributive justice]. *Psikhologicheskiiy zhurnal* [Psychological journal] 3, 53–60. (rus).
4. Leyng, K. (2003). Sotsialnaya spravedlivost s tochki zreniya kultury [Social justice in terms of culture]. *Psikhologiya i kultura* [Psychology and Culture]. (598–655). St. Petersburg: Piter Publ. (rus).
5. Makarova, O. V. (2010). *Pravovyi nihilizm: teoretyko-pravovyi aspekt*: [Legal nihilism: the theoretical and legal aspect] Abstract of Ph.D. dissertation, National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov Kyiv (ukr).
6. Muzdybayev, K. (1992). Ideya spravedlivosti [The idea of justice]. *Sotsiologicheskiiye issledovaniya* [Sociological research], 11, 94–101 (rus).
7. Ostrovskaya, T. A. (2015). Kontseptualizatsiya ponyatiya “povedeniye cheloveka” v issledovanii diskursa elity [Conceptualization of the concept of “human behavior” in the study of elite discourse]. *Vestnik Adygeyskogo gosudarstvennogo universiteta* [Bulletin of Adyge State University], 2 (153), 95–99 (rus).
8. Tryhubenko, H. V. (2015). Priorytetni napriamy podolannya pravovoho nihilizmu v Ukraini [The main ways of overcoming legal nihilism in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu* [Scientific herald of the Kherson State University], 1, 123–126 (ukr).
9. Chernici, V. V. (1999). Podolannya pravovoho nihilizmu – vazhlyva umova rozbudovy pravovoi derzhavy [Overcoming legal nihilism as an important condition for the development of a legal state]. Abstract of Ph.D. dissertation, National Academy of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv (ukr).

Кочубейник О. Н. Правовой нигилизм: трансвербальные компоненты в дискурсе “верхов” и дискурсе “низов”

Статья посвящена анализу правового нигилизма как сложного, многоаспектного явления, отражающего системную деформацию функционирования украинского общества. Внимание сосредоточено на анализе трансвербальных компонентов коммуникации, которые, актуализируясь в рамках отдельного ее акта, задают достижение определенного коммуникативного эффекта. Распространение правового нигилизма рассматривается как один из симптомов дисфункциональности общества, что дает основания говорить о его социально-психологической опасности. Отмечено, что правовой нигилизм, кроме правовых детерминант, имеет специфические культурно-исторические и социально-психологические детерминанты, вследствие чего его можно рассматривать как деформацию правосознания, воспроизводимую в социальной реальности через дискурс, встроенный в различные системы социальных практик. Подчеркивается, что спецификой распространения правового нигилизма в Украине является его синхронное продуцирование обеими социальными категориями – “низами” и “верхами”. Акцент делается на том, что хотя дискурс правового нигилизма и вос-

производится через различные формы поведения, тем не менее обе субкультуры идентично воспроизводят его содержательный инвариант – пренебрежительное отношение к праву и фрустрацию потребности в справедливости.

Ключевые слова: коммуникация, дискурсивные практики, трансвербальные компоненты, правовая культура, правовая социализация.

Kochubeynyk O. M. Legal nihilism: transverbal components in discourse of “the rulers” and discourse of “the ruled”

The article is devoted to the analysis of legal nihilism as the difficult multidimensional phenomenon that reflects system deformation of functioning of society. Legal nihilism is defined as a negative attitude toward law. It is shown, that the observed expansion of legal nihilism in Ukraine ought to be considered as one of symptoms of dysfunctionality of society. It should be stressed that legal nihilism is relevant at all times but nowadays it flourishes as never before. At present the issue of legal nihilism is not explored fully. Meanwhile, in connection with the development of the modern social order, there is an increasing manifestation of legal nihilism. This phenomenon can manifest itself in different ways, for example: 1) masses disregard of the legal laws; 2) violation of legal regulations, made intentionally; 3) publication of legal documents, which have got contradictory character; 4) recognition expediency above the law 5) opposition between the executive and representative bodies, 6) disregarding for human rights. It is spoken in detail about socially-psychological unsafety of legal nihilism. It is shown that legal nihilism (besides legal determinants) has specific cultural and historical and socially-psychological determinants. As a result, it can be examined as deformation of sense of justice, which is recreated in social reality through discourse, built in the different systems of social practices. (A discourse is considered as a particularly systemized and harmonized usage of language, behind which a special ideologically and socially conditioned mentality can be traced). Special attention in studying is paid to some social and pragmalinguistical characteristics of the discourse. The role of a discursive background (background knowledge of semiotic codes especially) as the factor making impact on discursive practices of legal nihilism construction is discussed. Being a preliminary condition of implementation of the statement, the discursive background is closely connected with transverbal components of the statement, which determine the features of speech behaviour of actors in a particular social situation. In addition, it is marked that the specific flourishing of legal nihilism in Ukraine might be explained, at least in part, by the fact that it is producing simultaneously with “the rulers” and “the ruled”. Conclusions are drawn that reproducing the discourse of legal nihilism in different forms of behaviour, nevertheless, both of them recreate its semantic invariant: scornful attitude toward the low and frustration of need for justice.

Key words: communication, discursive practices, transverbal components, legal culture, legal socialization.